

Katholieken en Liberalen tegenover de Gentse Pacificatiefeesten (1876)

door

Urbain VERMEULEN

De belangstelling in een bepaalde tijd voor bepaalde historische fenomenen is een reflex van de fenomenen van die bepaalde tijd.

(J. Romein, *Poging tot een herinterpretatie van het Humanisme*. In: Eender en Anders, p. 88).

De beoefening van de persgeschiedenis en vooral van de vergelijkende persgeschiedenis is een betrekkelijk jonge tak van de wetenschappelijke studie van de Hedendaagse Geschiedenis. Zij heeft nochtans haar belang. In de eerste plaats wordt de pers hier als een volwaardige historische bron gebruikt en in de tweede plaats is zij het beste middel om de publieke opinie ten overstaan van de politieke en sociaal-economische problemen te kennen. Aan die politieke en andere kwesties werd tot nu toe reeds een aantal studies gewijd maar aan het beeld dat de tijdgenoten er zich over vormden en dat voor een groot deel door de pers werd beïnvloed, is nog niet veel aandacht besteed. Dit beeld kan de historicus kennen door in de bladen van de tijd de polemieken te bestuderen die omtrent de vele vraagstukken van binnen- en buitenlandspolitieke aard werden gevoerd. De argumenten die men in die polemieken gebruikte, de terminologie die men er voor aanwendde en de intensiteit waarmee zij gevoerd werden, geven een min of meer getrouw beeld van de omvang die de politieke strijd in het 19de eeuwse België kon aannemen en ook aangenomen heeft. Problemen waren er genoeg en polemieken te over. Zij vonden hun oorzaak in de ideologisch totaal van mekaar verschillende en zelfs diametraal tegenover elkaar staande opvattingen die de katholieken, vooral de ultramontaanse, en de liberalen er op nahielden inzake de taak van de staat en de scheiding van Kerk en Staat. Het verschijnen van de encycliek *Quanta cura* en de eraan toegevoegde *Syllabus complectens praecipuos aetatis nostrae errores* op 8 december 1864, waarin Pius IX zich tegen het liberalisme en het stelsel van de moderne vrijheden uitsprak, en het afkondigen van het dogma van de pauselijke onfeilbaarheid tijdens het Eerste Vaticaanse Concilie hebben die tegenstellingen nog aangewakkerd en verscherpt ¹.

(1) Zie R. Aubert, *Les Catholiques constitutionnels belges face au Syllabus*. Mélanges E. Van Cauwenbergh, Louvain, 1961, pp. 543-560 en Id., *Un centenaire. Le Syllabus de décembre 1864. Préparation et réactions*. La Nouvelle Revue, XL, 1964, pp. 369-385, 481-499.

Die principiële tegenstellingen in politieke aangelegenheden kwamen vooral in de perspolemieken tot uiting. Eén van die polemieken is het onderwerp van deze studie. Hij werd gevoerd naar aanleiding van de feesten die ter gelegenheid van het derde eeuwfeest van het sluiten van de Pacificatie van Gent werden gehouden.

De herdenking van deze historische gebeurtenis kreeg van meetaf aan een actueel politiek karakter omdat de liberalen in de strijd van de 16de eeuwse Geuzen tegen Spanje een voorloper zagen van hun eigen strijd tegen het clericalisme en voor de gewetens- en godsdienstvrijheid, die zij door de *Syllabus* in het gedrang gebracht zagen en van hun ijveren voor de secularisatie van de maatschappij, terwijl de katholieken zich keerden tegen het op positieve wijze herdenken van lieden die tegen de Kerk en het wereldlijk gezag in opstand waren gekomen.

De herdenking van de Pacificatie van Gent was echter niet de eerste gelegenheid voor de katholieken en liberalen geweest om hun standpunt ten aanzien van de 16de eeuwse geschiedenis, en meer bepaald de Opstand, kenbaar te maken. Reeds in 1871 werden in Gent, meestal door liberalen, talrijke voordrachten gehouden die een of ander aspect van de geschiedenis der godsdienstoorlogen behandelden². Ook de pers besteedde aandacht aan deze geschiedenis. Zo bijvoorbeeld het *Fondsblad*³ dat in zijn nummer van 9-10 september 1872 Marnix van Ste-Aldegonde een landverrader en een rover noemde terwijl P. Fredericq in het *Volksbelang*⁴ van 14 september 1872, naar aanleiding van de Internationale Schijfschieting die in Gent gehouden werd en waaraan o.a. ook Noord-Nederlanders deelnamen, zijn dankbaarheid en bewondering tegenover deze laatsten uitsprak omwille van „den taaien heldenmoed, dien zij in de XVIde eeuw aan den dag legden, toen zij er in gelukten uit de klauwen der heilige Inkwisitie te geraken”⁵. Men kan reeds nu vaststellen in welke mate de interpretatie en appreciatie van de Opstand verschilt naarmate zij door katholieken of liberalen gedaan wordt.

In hetzelfde jaar 1872 werden in Nederland luisterrijke feesten gevierd ter gelegenheid van de 300ste verjaardag van de inname van Den Briel en naar aanleiding hiervan had J. Alberdingk Thym in een geschrift getiteld *Wat wil men U doen vieren op 1 april?*⁶ de Nederlandse katholieken ertoe

(2) Vooral het Willemsfonds was op dit gebied bedrijvig. In het kader van de door deze vereniging ingerichte *Volksvoordrachten* sprak Van Renterghem op 26 november 1871 over *Een blik in de Nederlandsche Geschiedenis der XVIde eeuw* en op 15 december 1872 over *De oorzaken en gevolgen van den St.-Bartholomeusnacht*; M. Rooses hield op 24 december 1871 een lezing over *Hembyze en Ryhove, twee aanvoerders der Gentsche Geuzen* en op 13 december 1874 sprak J. Hoste over *den strijd der Vaders tegen Spanje*.

(3) Zie voor dit blad E. Voordeckers, *Bijdrage tot de Geschiedenis van de Gentsche Pers. Repertorium (1667-1914)*, Leuven-Parijs, 1964 (Bijdragen van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, 35), pp. 190-192.

(4) Id., *ibid.*, pp. 514-516.

(5) Andere artikels i.v.m. de Opstand en de godsdienstoorlogen werden o.a. gepubliceerd door het *Fondsblad* („De Geus Marnix”, 9 aug., 10-11 aug., 12 aug. en 6 dec. 1874; 1-2 febr. 1875) en het *Volksbelang* („Filips van Marnix van Sint-Aldegonde”, 7 sept. 1872).

(6) Amsterdam, 1872, 11 p.

aangezet niet deel te nemen aan de Brieffeesten daardoor ongewild aan de Gentse katholieken van 1876 het voorbeeld gevend om zich ook niet met de Pacificatiefeesten in te laten.

Het Handelsblad van Antwerpen⁷ publiceerde van 28 augustus tot en met 5-6 september 1875 een zestal artikels over de geschiedenis van de godsdienstoorlogen en de Pacificatie en schreef meer bepaald in het derde, dat van 31 augustus: „Lang genoeg hebben geus en protestant de vaderland-sche geschiedenis in een valsch daglicht aan onze tijdgenoten voorgesteld, het is tijd dat de waarheid gezegd en de aandacht op dit belangrijk feit wordt gevestigd. Het zijn altoos dezelfde mannen met woorden van gewetensvrijheid in den mond, die vroeger en heden, waar zij de overhand hadden, de ergste dwingelandij hebben doen op het volk drukken... De historie van vroegere dagen leert ons dat de vrijheid en het burgerlijk wel-zijn langzamerhand te niet gaan, waar de hypokrite geus den baas speelt.”

Op het ogenblik dat *Het Handelsblad* dit schreef wisten de Gentenaren al dat het bestuur van hun stad het plan had opgevat om in november 1876 het derde eeuwfeest van de Pacificatie te herdenken. In de zitting van 7 juni 1875 van de Gentse Gemeenteraad immers deed schepen Auguste Wagener⁸ namens het College van Burgemeester en Schepenen het voorstel om op plechtige wijze de driehonderdste verjaardag van de Pacificatie te vieren⁹. In zijn motivering deed hij bijna uitsluitend beroep op historische overwegingen. Zo merkte hij niet alleen op dat het sluiten van het verdrag nauw met de geschiedenis van het Gentse stadhuis verbonden was, maar hij wees er tevens op, en hier school voor de katholieken een adder in het gras, dat in de Pacificatie het groot beginsel van de gewetensvrijheid besloten lag. Om het belang van het verdrag nog beter te doen uit-schijnen verklaarde hij dat het aan de Pacificatie te danken was dat een einde werd gesteld aan de dekreten van Alva en de Bloedraad, dat Holland en Zeeland het recht bekwamen om vrij de hervormde godsdienst te belijden en dat vreemde troepen van het grondgebied werden verjaagd. Dit voorstel werd door de homogeen liberale gemeenteraad op luide toejuichingen onthaald, met algemeenschap van stemmen aangenomen en voor verder onderzoek naar de bevoegde commissies van openbaar onderwijs en feestelijkheden verwezen¹⁰.

Door de Gentse pers werd het voorstel op gemene gevoelens onthaald. Waar vrijwel alle bladen het officieel verslag van het deel van de gemeenteraadszitting dat betrekking had op Wagener's voorstel in extenso publiceerden¹¹, met uitzondering van *Le Bien Public* die het in verkorte vorm

(7) Nl. in de nummers van 28, 29-30, 31 aug. en 3, 4, 5-6 sept. 1875.

(8) Zie voor een biografie van A. Wagener: F. Cumont, *Auguste Wagener*. Université de Gand, Liber Memorialis, Gand, 1913, pp. 148-157.

(9) *Ville de Gand. Bulletin Communal. Année 1875. Numéro 8. 1er Juillet 1875. Conseil communal. Séance du 7 Juin 1875.*

(10) De commissie der feestelijkheden bestond uit Hulin, Duhayon, Vervier, Vanderheyden en De Bast; deze van schone kunsten en openbaar onderwijs uit Andries, Vuylsteke, Colson en Heremans.

(11) *Gazette van Gent*, 9 juni 1875; *Fondsenblad*, 10 juni; *Gentschen Mercurius*, 9 juni; *Journal de Gand*, 8 juni; *La Flandre Libérale*, 8 juni; *Nouvelliste de Gand*, 8 juni; *Volksbelang*, 12 juni; alleen de *Vlaemsche Leeuw* rept van niets.

weergeeft, is het alleen dit laatste blad dat er onmiddellijk commentaar op levert en wel in zijn nummer van 8 juni ¹².

Van in dit eerste artikel reeds zoekt het blad naar de ware historische betekenis van de Pacificatie en stelt het vast dat deze geen vrede maar alleen een wapenstilstand is geweest die door de calvinisten (*les libéraux d'alors*, voegt het eraan toe) geschonden werd en waarvan Willem de Zwijger gebruik maakte om met verdubbelde krachten de katholieken definitief te verpletteren. Het blad merkt daarbij nog op dat indien het de uitnodiging zou aanvaarden om mee te vieren, het tevens op de uitnodiging zou ingaan om het macchiavellisme van de prins van Oranje te verheerlijken en van het hypokriet liberalisme, dat van dan af slechts van vrijheid sprak om de Kerk beter te kunnen onderdrukken. De *Journal de Gand* ¹³ replikeert daarop dat *Le Bien Public* een heel eigenaardige opvatting van de geschiedenis heeft om te durven spreken van macchiavellisme in verband met de prins van Oranje waar toch iedereen weet dat diezelfde prins negen jaar later het slachtoffer werd van het katholiek fanatisme en drie jaar vóór de Pacificatie de St.-Bartholomeusnacht plaatsgreep en vijf jaar later een monnik Hendrik III vermoordde. Het blad besluit: „*Pour écrire l'histoire de Rome et du jésuitisme ce n'est pas une plume et de l'encre qu'il faut, c'est un poignard et du sang.*” Op 10 juni onderzoekt *Le Bien Public* opnieuw de historische betekenis van de Pacificatie die niets anders geweest is dan „*le berceau de ce régime persécuteur et dur qui a caractérisé le despotisme calviniste en Hollande, et qui, même au début de ce „siècle de progrès” pesait d'un poids si lourd sur les catholiques néerlandais*”. De feestelijkheden die men wil inrichten zijn niet bedoeld om het principe van de gewetensvrijheid te eren maar wel om er een antikatholieke manifestatie van te maken die een ware oorlogsverklaring is aan het adres van de katholieken. Dit doet de *Journal de Gand* op 11 juni schrijven dat de katholieken moeilijk van een oorlogsverklaring kunnen spreken sedert de publicatie van de encycliek *Quanta cura* en de *Syllabus* en het dogma van de pauselijke onfeilbaarheid werd afgekondigd. De dag daarop, 12 juni, mengde het *Fondsblad* ¹⁴ zich ook in de discussie en schreef o.a. „... *die zoogenoemde Pacificatie was een schijn van wapenstilstand tusschen de Roomschen en de afgevallenen, weldra gevolgd door de schandelijkste dwingelandij, van welk de katholieken de slachtoffers waren...*” Ook twee weekbladen spraken zich uit. De katholieke *Vlaemsche Leeuw* ¹⁵ verklaarde zich op 13 juni tegen een katholieke deelname aan de feesten terwijl het liberale *Volksbelang* ¹⁶ op 19 juni als zijn mening te kennen gaf dat er voor de katho-

(12) Zie voor dit blad E. Voordeckers, *op. cit.*, pp. 91-95.

(13) *Id.*, *ibid.*, pp. 287-290.

(14) Hoogstwaarschijnlijk zijn de artikels die dit blad over de Pacificatie en de Pacificatiefeesten publiceerde van de hand van Frans De Potter, die toen hoofdredacteur van dit blad was en zich in 1878 uit de redactie terugtrok om archivaris te worden en zich geheel aan zijn historische arbeid te wijden (E. Voordeckers, *op. cit.*, p. 191).

(15) E. Voordeckers, *op. cit.*, pp. 495-496.

(16) De meeste artikels die in dit blad over de Pacificatie en de Pacificatiefeesten verschenen zijn van de hand van Paul Fredericq, die rechtstreeks bij de organisatie van de feestelijkheden betrokken was.

lieken evenveel redenen waren om het feest der verdraagzaamheid te vieren als voor de liberalen ¹⁷.

Eind juli werden de standpunten nogmaals met mekaar gekonfronteerd en wel door de *Journal de Gand* en *Le Bien Public*. Het eerste blad ¹⁸ schreef dat de Pacificatie was „... à la fois un acte patriotique, national et libéral, libéral dans le sens le plus large que l'on puisse attacher à ce terme, un mouvement d'union, de sagesse, de tolérance et de mutuel sacrifice”. *Le Bien Public* daarentegen was op 30 juli van mening dat de Pacificatie niets anders was dan „... un piège tendu à la bonne foi des catholiques par la duplicité protestante et qu'au lieu d'amener la paix, elle aboutit, particulièrement pour notre ville, à une recrudescence d'horreurs iconoclastes et à l'épouvantable régime dont Hembyze est demeuré la personnification et le héros.” Kon er een groter verschil van opvatting bestaan? Ondertussen was het nieuws dat Gent zich voorbereidde om feest te vieren doorgedrongen in gans het land ¹⁹ waar het afgekeurd werd of toegejuicht, zoals bijvoorbeeld door de Antwerpse Geuzenbond die in een brief aan het Gentse stadsbestuur dd. 29 juni 1875 o.a. schreef: „... De Pacificatie van Gent was de eerste bekrachtiging der vrijheid van geweten in ons land; zij was ook een gewichtige stap tot de vestiging van een nationaal zelfbestaan. Vooral in de huidige omstandigheden is het nodig, bij elke gelegenheid deze beide grondbeginselen, als zijnde de eenigste middelen om onze duurzame rechten en vrijheden te handhaven.” ²⁰

Ook in Noord-Nederland was het nieuws bekend geworden. Jan ten Brink wijdde in het *Nieuws van den Dag* een beschouwing aan het „Eeuwfeest der Pacificatie”, die echter door de protestants-conservatieve *Rotterdamsche Courant* in zijn nummer van 23 juni bekritiseerd werd omdat de Belgische liberalen zich in tegenspraak hadden getoond met de door hen zo hoog geprezen godsdienstige verdraagzaamheid door op tweede Sinterdag een katholieke bedevaart naar Oostkerke te hebben verstoord. Op 26 juni publiceerde het *Fondsblad* dan ook zonder aarzelen een artikel dat onder de titel „Onze liberalen, door Hollandsche protestanten veroordeeld” van aard was om het goed recht der katholieken te bewijzen.

Het aankondigen van de Pacificatiefeesten was ook niet zonder echo gebleven in bepaalde kulturele en wetenschappelijke kringen. Eind augustus 1875 schreef het Algemeen Bestuur van het Willems-Fonds een prijs van 1000 F. uit voor de beste verhandeling over de Pacificatie van Gent „voor

(17) Enige tijd nadien publiceerde J.O. De Vigne onder de titel *De deelneming der Katholieken aan de Pacificatie van Gent* een artikel in het door J.F.J. Heremans uitgegeven *Nederlandsch Museum* (1876).

(18) *Journal de Gand*, 29 juillet 1875. Dit artikel was overgenomen uit het Brussels blad *L'Office de Publicité* en was ondertekend door L.H. (= Louis Hymans). Het was bedoeld als antwoord op het door de *Bien Public* op 8 juni gepubliceerd artikel.

(19) *L'Indépendance belge* van Brussel bvb. publiceerde de tekst van Wagener's toespraak op 10 juni 1875.

(20) Het origineel van de brief wordt bewaard op het Stadsarchief te Gent (voortaan afgekort S.A.G.), Bundel Pacificatiefeesten, V 5³, map: Principes. De tekst van de brief samen met die van een brief met gelukwensen aan Wagener werd gepubliceerd door het Antwerps blad *De Kleine Gazer* in zijn nummer van 16 juli 1875.

het volk geschreven" en enkele weken tevoren had Th. Juste, die toen conservator was van het Museum der Halse Poort te Brussel, zijn studie *La Pacification de Gand et le Sac d'Anvers* aangekondigd ²¹.

Na deze eerste reacties verdwijnt het onderwerp van de Pacificatiefeesten tijdelijk uit de actualiteit. Eerst in het begin van maart 1876 komt het onderwerp weer in de schijnwerper en dit tot eind september. De aanleiding hiertoe is wel het aanvaarden geweest door het Stadsbestuur in zijn zitting van 14 februari 1876 van de besluiten die door de commissie van de feestelijkheden in verband met de Pacificatiefeesten getroffen waren ²² en de installatie van de *Commissie voor Kunst en Geschiedenis* waarvan A. Wagener voorzitter en P. Fredericq secretaris was, en die door het Stadsbestuur belast werd met de voorbereiding van de feesten. Deze commissie hield haar eerste vergadering ²³ op 22 februari. Van dan af publiceerde P. Fredericq regelmatig een verslag van elke zitting in het *Volksbelang* waarvan hij redacteur was. Op 28 april besliste de commissie dat voortaan naar alle Gentse kranten een verslag zou opgestuurd worden ²⁴ maar op 3 mei werd, op voorstel van Max Rooses, beslist dat geen verslagen meer zouden gestuurd worden naar *Le Bien Public* en het *Fondsblad* omwille van de weinig positieve houding die zij ten aanzien van de Pacificatiefeesten aannamen. Op diezelfde vergadering van 5 mei kwam men overeen een verslag te sturen naar de voornaamste Noord-Nederlandse bladen ²⁵ en vooral naar de Zeeuws-Vlaamse ²⁶. Er werd dan ook bepaald dat de feestelijkheden zouden doorgaan op 3 september 1876 waar men eerst 8 november en nadien 27 augustus had voorgesteld ²⁷.

(21) Een prospectus wordt o.a. bewaard in de Universiteitsbibliotheek te Gent (voortaan afgekort U.B.G.) onder het signatuur G.18981 ^{161,162}. Voor een officiële aankondiging van het Willemsfonds, zie U.B.G., G. 18981 ¹⁵⁸ en ook het *Volksbelang*, 4 september 1875.

(22) *Rapport de la Commission des spectacles et fêtes. Conclusions adoptées en séance du Conseil communal du 14 février 1876* (S.A.G., V 5³: Principes).

(23) Het eigenhandig door P. Fredericq geschreven verslagboek van de zittingen van deze en de andere commissies wordt bewaard in de U.B.G., G. 18979.

(24) Deze bladen zijn: *Journal de Gand*, *La Flandre Libérale*, *Stad Gent*, *Gazette van Gent*, *Gentsche Mercurius*, *Volksblad*, *Nouvelliste de Gand*, *Bien Public*, *Fondsblad* en *Gazette van Ledeberg*.

(25) Daarmee zijn bedoeld: het *Vaderland* en het *Dagblad van 's Gravenhage*, het *Handelsblad* en het *Nieuws van den Dag* (van Amsterdam), de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, de *Harlemsche Courant*, de *Arnhemse Courant* en de *Middelburgsche Courant*.

(26) Van de Zeeuws-Vlaamse worden geen titels opgegeven. P. Fredericq zou de titels van de voornaamste bladen opzoeken.

(27) 8 november werd te laat in het jaar geacht terwijl 27 augustus weinig geschikt was omdat volgens Wagener *Beaucoup de personnes vont prendre les bains au bord de la mer et louent leurs appartements jusqu'au 1er septembre*. Heremans merkte daarbij op dat in Nederland de vakantie eindigt op 10 september zodat de Nederlanders die naar Gent willen komen niet zullen gehinderd zijn. Wagener deelde ook mee dat in het college van burgemeester en schepenen eerst voorgesteld werd om de feesten te laten doorgaan samen met de kermis (maar dit was te vroeg omdat men dan nog niet zou klaar zijn met de voorbereidingen) of op 15 aug. (maar dit zou, gezien het feit dat 's morgens de processie zou doorgaan, een echte provocatie zijn en tot conflicten aanleiding geven). Uiteindelijk werd dan 3 sept. aanvaard terwijl bepaald werd dat de stoet een derde keer zou uitgaan op 10 sept. en dit zou

Om de onkosten van de feesten te dekken had het stadsbestuur een subsidie van 50.000 F. gestemd en tegelijkertijd een intekenlijst geopend, een voorbeeld dat door de maatschappijen *La Société littéraire*, *La Concorde* en *L'Avenir* werd nagevolgd²⁸. Ondertussen waren de kunstenaars begonnen met het tekenen van de kostumes en de modellen van wapens, schilden en wagens²⁹, werd de organisatie van de geplande stoet en de verdeling der groepen bestudeerd³⁰ terwijl Emiel Van Goethem zijn gelegenheidsstuk *De Pacificatie van Gent*³¹ aan het opstellen was waarvoor Peter Benoit de muziek componeerde³². Anderzijds componeerde F. Van den Eeden een ouverture *De Strijd* en componeerde Hendrik Waelpuut op tekst van Emmanuel Hiel een historische cantate.

Het leger kreeg nu ook, na heel wat over en weer geschrijf, van de minister van oorlog de toestemming om paarden en muzikanten ter beschikking van de inrichters van de stoet te stellen³³. Zonder succes vroegen een aantal katholieken hierop aan de regering deze toelating in te trekken³⁴. Om de materiële kant van de opvoering van Van Goethems drama te behartigen werd een *Commissie van Toezicht op het historisch drama* geïnstalleerd terwijl er ook een *Commissie van het Album* werd benoemd³⁵ die belast was met de zorg voor de uitgave van het door P. Fredericq op te stellen *Album van den Historischen Stoet der Pacificatie van Gent*³⁶. Ook van deze beide commissies was Fredericq secretaris.

Rond half mei waren een dertigtal Gentse maatschappijen³⁷ op de uitnodiging van het schepencollege om aan de stoet en de feesten deel te nemen, ingegaan. Om hen beter vertrouwd te maken met de rol die zij zouden te spelen krijgen werden de leden van de deelnemende maatschappijen op 21 mei op het stadhuis bijeengeroepen³⁸ waar Fredericq hen de historische betekenis van de verschillende delen van de stoet uiteenzette en Wagner hen de verzekering gaf dat het niet in de bedoeling lag van het college

dan samenvallen met het Onderwijzerscongres dat op die dag in Gent zou gehouden worden.

(28) Tal van specimina van dergelijke intekenlijsten (getiteld *Ville de Gand. 300e anniversaire de la Pacification de Gand. Souscription publique*) worden bewaard in S.A.G. en U.B.G. (o.a. G.9368⁵). In totaal tekenden 230 personen in voor een totaal bedrag van 8230 F., waarvan 2995 F. door de leden van de Gentse Gemeenteraad. — Zie ook *La Flandre Libérale*, 10 juillet.

(29) U.B.G., G.18981^{1,81}.

(30) U.B.G., G.18981^{32,45, 153,156}.

(31) Voor een exemplaar van het programma: U.B.G., G.18981¹⁵⁷.

(32) *Journal de Gand*, 19 jan. 1876.

(33) Zie voor de medewerking van het 14de Linierregiment: 1) de verslagen van de zittingen van de Commissie voor Kunst en Geschiedenis, 2) U.B.G., G.18981⁹², 3) S.A.G., V 5³: Concours de l'Armée.

(34) *Fondsblad*, 22 en 24-25 juli 1876.

(35) De verslagen van de zittingen van deze commissie bevinden zich ook in het reeds vermelde Verslagboek (U.B.G., G.18979).

(36) Prospectussen van dit Album: U.B.G., G.18981^{159,160}. Voor definitieve tweetalige uitgave: U.B.G., G.6126 (Gent, 1876, 48 p.).

(37) Rond half april waren er reeds een twintigtal (*Volksbelang*, 15 apr.). Voor een volledige lijst van de 30 deelnemende maatschappijen: U.B.G., G.18981⁴⁵.

(38) *Journal de Gand*, 14 mai 1876. De tekst van de omzendbrief werd gepubliceerd door het *Volksbelang*, 20 mei.

om aan de feesten een bepaald politiek karakter te geven en dat de Commissie voor Kunst en Geschiedenis zich strikt aan de historische feiten gehouden had, eraan toevoegend dat het zijn schuld niet was indien de katholieken niet wilden meevieren ³⁹.

Enige dagen na deze bijeenkomst begon, zoals blijkt uit een lezersbrief die in het *Fondsblad* van 31 mei gepubliceerd werd, Pater Van Mullem S.J. in de Ste-Barbarakerk zijn sermoenen tegen de geplande Pacificatiefeesten, tijdens dewelke hij zekere beweringen van Fredericq, die hij evenwel niet bij name noemde, als onjuist en niet in overeenstemming met de historische waarheid van de hand wees en zijn visie gaf op de geschiedenis van de Pacificatie ⁴⁰.

Tijdens de gemeenteraadszitting van 26 juli werd dan het officiële programma van de feestelijkheden bekend gemaakt en goedgekeurd ⁴¹. Dit was voor een aantal liberalen die deel uitmaakten van de groep rond de heftig anti-clericale *La Flandre Libérale* de gelegenheid om onder de titel *Ad Majorem Loyola Gloriam* een *Programme aux Fielles des Fêtes de la Mystification des Gens* uit te geven van de *300e Anniversaire des Funérailles de l'Inquisition* ⁴², waarin op zeer kwetsende wijze de draak gestoken werd met de Kerk, de paus, de monniken en het bedevaartoord van Oostakker. In dit programma werd o.a. vermeld dat tijdens het concert dat op 3 september zou gegeven worden op de Kouter als twee laatste uit te voeren muziekstukken *La Vénus aux Carottes, par Mlle Marie d'Oostacker* en *Air varié pour serpent, par le père Rodin* zouden gespeeld worden terwijl onder de volksfeesten die op 4 september zouden gehouden worden er een *Course dans le sac (des autres) par le RR. PP. Jésuites* zou plaats grijpen en op 5 september op de Kouter een concert zou gegeven worden met als vermelding *Les deux vierges folles d'Oostacker et de la Salette y exécuteront avec gestes et voies de faits le fameux Duo des poissons de la mère Angot* ⁴³. Ondertekend door *le père Vetsmoel* was dit schotschrift van aard om op zeer doelmatige wijze de woede van de katholieken op te wekken.

Dezen gingen niet akkoord met de betekenis die de liberalen aan de Pacificatie hechtten en het historisch belang dat zij er deden van uitschijnen, veeleer zagen zij in de Pacificatiefeesten een door het stadsbestuur officieel gepatroneerde en door alle Gentenaren te betalen eenzijdig opgevatte manifestatie die onder het mom van een neutrale in feite de liberale opvatting van de Pacificatie verheerlijkte ⁴⁴. De liberalen waren de over-

(39) *Gazette van Gent*, 22-23 mei; *Fondsblad*, 24 mei; *Nouvelliste de Gand*, 26 mei; *Journal de Gand*, 27 mei en *Volksbelang*, 27 mei.

(40) P. Fredericq stuurde hierop een brief naar het *Fondsblad*, dat hem publiceerde in zijn nummer van 3 juni 1876. (Een Franse vertaling verscheen in de *Journal de Gand*, 2 juni). In die brief dd. 1 juni weerlegde Fredericq enkele onjuiste beweringen van P. Van Mullem.

(41) Zie o.a. *Gentschen Mercurius*, 30 juli-1 aug.; *Gazette van Gent*, 7-8 aug.; *La Flandre Libérale*, 6 août; *Volksbelang*, 29 juli.

(42) Zie voor *La Flandre Libérale*: E. Voordeckers, *op. cit.*, pp. 183-188. Voor een exemplaar van dit zg. programma: U.B.G., G.18981 ¹⁶⁵.

(43) Dit slaat op een in de tijd zeer populair muziekstuk getiteld *La fille de Madame Angot*. Tal van liedjes werden naar de muziek ervan gezongen.

(44) Zie o.a. de *Vlaemsche Leeuw*, 2 sept. en de *Bien Public*, 25 aug.

tuiging toegedaan dat de Pacificatie een verdrag van verzoening was tussen katholieken en protestanten, een verdrag dat de uiting was van de geest van verdraagzaamheid die de beide partijen godsdienst- en gewetensvrijheid waarborgde en waarin men overeenkwam alles in het werk te stellen om de Spanjaarden van het grondgebied te verdrijven en het gezag van de Staten-Generaal te herstellen ⁴⁵.

P. Fredericq schreef in dit verband in het *Volksbelang* van 26 februari: „Op het aandringen van den prins van Oranje kwamen de afgevaardigden der Nederlandsche provinciën te Gent bijeen en sloten er een plechtig verbond tegen de Spanjaards en de Inquisitie. Ongelukkige omstandigheden hebben naderhand de eendracht der vereenigde gewesten verbroken, het Noorden mocht de politieke en godsdienstige vrijheid bewaren, terwijl het Zuiden onder het juk van Spanje en Rome terugviel; maar nu, na drie volle eeuwen, rust op ons de heilige plicht om de eendracht van alle ware vaderlanders van Holland en België op het gebied der staatkundige en der gewetensvrijheid luide te bevestigen.” Enkele weken later, op 16 maart, liet de *Journal de Gand* van zijn kant opmerken: „Cette date glorieuse de 1576, rappelant l'union des protestants et des catholiques en une fédération défensive pour le salut du pays, tous les partis devraient être d'accord pour la célébrer. Ils le seraient, si, pour le malheur de la Belgique, nos cléricaux ne se considéraient comme les héritiers légitimes des haines féroces des sectaires espagnols qui égorgèrent les Pays-Bas pour compte de Rome. A défaut d'un concert patriotique de tous les Belges, nous comptons, pour donner à la fête la signification que lui assignent les luttes politiques contemporaines, sur le concours des libéraux de toutes les provinces qui prirent part à la rédaction de la Pacification de Gand.” In deze beide artikelen wordt duidelijk een toespeling gemaakt op de actuele betekenis van de Pacificatie. Dit zijn slechts twee voorbeelden, er zijn er tientallen andere.

Het is juist tegen dit actueel karakter dat de katholieken iets hebben. Het is vooral de liberale vergelijking van de 16de eeuwse toestanden met de 19de eeuwse die hen in het harnas jaagt. Zij zien in de feesten niet de herdenking van een historisch feit maar wel een liberale manifestatie die de bedoeling heeft de Kerk en het katholicisme van 1876 in een ongunstig daglicht te stellen. In katholieke kringen immers is de Pacificatie een middel geweest in handen der hervormingsgezinden om de katholieke kerk, die zich van geen onraad bewust was en die zich niet had voorbereid een genadeloze slag toe te brengen om overal het protestantisme te doen heersen. Zo was de Pacificatie een bedrog waarvan de katholieken de slachtoffers geweest zijn, de protestanten waren immers de eersten om het verdrag te schenden ⁴⁶. In het licht van deze visie spreekt het vanzelf dat de katholieken een zeer negatieve houding moesten aannemen. Ook hier stellen enkele citaten dit duidelijk in het licht. Vooreerst is er de *Vlaemsche Leeuw* die op 20 mei schreef: „Neen, de geuzen der 16e eeuw hadden

(45) Zie o.a. *La Flandre Libérale*, 6 août; *Journal de Gand*, 10 août en sa., 24 août 1876.

(46) Zie o.a. *Fondsenblad*, 1-2 maart; *id.*, 1 juni; *id.*, 2 aug.; *Vlaemsche Leeuw*, 19 aug.; *id.*, 26 aug.; *Bien Public*, 29 fevr.; *De Werkman*, 21 juli.

niet meer vaderlands- en vrijheidsliefde dan de hedendaagsche geuzen, zij, die den vreemdeling en de vervolging der katholieke kerk toejuichen. De pacificatie heeft eenen middel geweest om de Roomschen katholieken godsdienst beter te kunnen aanranden, een bedrog om haar verdedigers de wapens te doen neerleggen, en alzoo den strijd beter te kunnen aangaan en de zegepraal der ketterij te behalen, met geweld en boosheden. De vrijdenkers, de framaçons, de ketteren, de geuzen, de orangisten en al wat slecht is, zullen de feest vieren, omdat het eene verdrukking van de goede geloovigen en vaderlanders herinnert. Voor de zelfde reden, zullen de ware belgen en katholieken die tergende feestelijkheden diep betreuren..."

Op 3 juni herhaalde dit blad: „De hedendaagsche geuzen, gelijk hunne voorgangers, handelen uit haat tegen den katholieken godsdienst, want de betooging is ingericht niet om de verbroedering onder de burgers te brengen en de oneenheid te doen verdwijnen, maar alleenlijk om de katholieke gevoelens te kwetsen, de priesters te doen minachten en het volk er tegen op te hitsen. Om dat doel te bereiken, vervalscht men de geschiedenis. Men wilt de geuzen doen aanzien als voorbeelden van verdraagzaamheid en vaderlandsliefde, terwijl zij dwingelanders, landverraders en godloochenars zijn geweest, gelijk de hedendaagsche geuzen het ook zijn.” *Le Bien Public* van zijn kant schreef op 11 augustus o.m.: „... Envisagée sous son véritable aspect, la Pacification est un piège tendu par les Gueux à la bonne foi et à la confiante loyauté des catholiques... Soyons de bon compte: les catholiques belges du XVIIe siècle se sont laissé, en 1576, berner, mystifier et tromper par les Gueux de cette époque... C'est bien assez que nos pères aient été dupes; nous avons, grâce à leur expérience, le droit de nous montrer plus clairvoyants qu'eux.”

Ook in verschillende bladen werden vulgariserende historische artikelen over de Opstand en de geschiedenis van de Pacificatie gepubliceerd, waarin katholieken en liberalen van de gelegenheid gebruik maakten om hun tegenstrevers alle soorten mis- en wandaden die door de 16de-eeuwse katholieken en calvinisten werden bedreven, voor de voeten te werpen ⁴⁷.

(47) Van katholieke zijde zijn dit: *De Godsdienstige Week van Vlaanderen*, 14 jan. 1876 („Eenige vragen over de Geuzen”); 4 aug. („12 vragen over de feesten der Pacificatie van Gent”); 7, 14 en 28 april, 5 en 26 mei, 16 en 30 juni, 7, 21 en 28 juli, 11 en 25 aug., 1, 8, 15 en 22 sept. („Geuzenhandel”); *Bien Public*, 26 en 28 juill., 3, 6, 9, 13, 17 en 20 août („Lettres sur la Pacification de Gand”, nadien samen in één brochure uitgegeven; de auteur ervan is P. Van Mullem); 4 avr. („Le patriotisme des Gueux”); 4 juill. („Exploits des Gueux, 1566-1576”); 24, 26, 29 en 31 août („Lettres sur la Pacification de Gand. Deuxième partie”); 25 août („La 'Furie Espagnole' à Anvers en 1576”); 6 en 7 sept. („La Pacification de Gand”); *Vlaemsche Leeuw*, 27 mei („De Geuzen van Gent”); *Fondsblad*, 26, 27 en 29 juli („Inleiding tot de Pacificatiefeesten”); 30 juli („Het Spel der Mystificatie te Oudenaarde”); 5 en 6 aug. („Het Spel der Mystificatie te Gent”); 20 aug. („Drie geuzenportretten”); 31 aug. en 1 sept. („De 'Groote Geuzen' — Chronologische lijst van hunne voornaamste 'Heldendaden' voor de 'Vrijheid van 't geweten' en de 'Reyne Leeringh Christi' ”); 2 sept. („De Vader des Vaderlands”); 3 en 4-5 sept. („Wat de 'Groote Geuzen' deden aan het Bestuur”); 10 sept. („Open brief aan den heer Fredericq, professor aan het Koninklijk Atheneum te Gent”); 11-12 sept. (Antwoord op een brief van Fredericq samen met commentaar); 15, 16 en 17 sept. („Een Ontzenuwde Natie”); ook *De Werkman* (van Aalst), het orgaan van Pieter Daens,

Eind augustus 1876 werden de dekens der Gentse gebuurten naar het Stadhuis geroepen waar zij er toe aangespoord werden de inwoners van hun wijken te vragen tijdens de Pacificatiefeesten hun huizen te bevlagen⁴⁸. Als gevolg hierop publiceerde het *Fondsblad* op 1 en de *Vlaamsche Leeuw* op 2 september⁴⁹ een mededeling van de dekens die niet naar het stadhuis waren gegaan en als katholieken niet op de uitnodiging van het stadsbestuur waren ingegaan. In deze mededeling verklaarden zij o.a.: „Onze leuze is deze: *Geene mystificatie. De Gentenaars willen niet gedwongen zijn; zij steken hunnen drapeau uit voor Kerk, voor Koning en voor Vaderland, en niet voor aanhangers van plundersaars, brandstichters, priesterbaters en landverraders, in één woord: voor Geuzen.*”

Tijdens de dagen die de feestelijkheden onmiddellijk voorafgingen werden van liberale en katholieke zijde de laatste pogingen ondernomen om de Gentse bevolking te bewerken. De liberalen publiceerden meerdere artikels waarin zij het grootste succes voor de feesten voorspelden. De katholieken lieten zich niet ontmoedigen en er werd duchtig aan contra-propaganda gedaan. Men hield preken in de kerken⁵⁰, verspreidde pamfletten en zelfs een goed nagemaakte en van buiten nauwelijks te herkennen *Album van de historische stoet der Pacificatie van Gent*⁵¹, die tijdens de eerste uitgang van de stoet, zoals het officiële *Album* van Fredericq, op straat verkocht werd. Meerdere toeschouwers moeten zich hieraan laten vangen hebben en dit blijkt ondermeer uit een brief van een zekere J.B.J. Loeff uit Sas-van-Gent waarin de auteur beweert dat hem in de Veldstraat voor de prijs van 10 ct. een katholiek exemplaar als het ware in de hand geduwd werd⁵².

Volgens *La Flandre Libérale* van 2 september zouden de geestelijken van Gent en omstreken hun parochianen verboden hebben zich tijdens de feesten op straat te begeven en, wat meer is, hen zelfs verboden hebben door het venster te kijken wanneer de stoet voorbijtrok. Dit deed het Brugse blad *De Westvlaming*⁵³ op 2 september opmerken: „*En wij zijn zeker dat er geen enkel pastor in geheel Gent is, die niet zelf naar den stoet zal*

publiceerde op 23 juni, 21 juli, 4 aug. en 8 sept. korte artikels over de Pacificatie, evenals *De Werker*, het orgaan van de Vlaamse secties der Internationale Werkliedenvereniging, in zijn nummers van 16 en 30 juli, 13, 20 en 27 aug. en 10 sept. („De Pacificatie van Gent”). Als liberale bladen zijn er: *Journal de Gand*, 10, 24, 25, 26 en 27 août; 18 en 19 août („L'Esprit de la Pacification de Gand”); 21 en 22 août („La Pacification de Gand”; deze artikels zijn een uittreksel uit het toen nog onuitgegeven werk van Max Gossi (Antwerpen), *La Révolution des Pays-Bas au XVIème siècle*); *La Flandre Libérale*, 7, 13, 20 en 27 févr., 6 en 20 mars, 3, 10 en 14 avr., 1, 15 en 29 mai, 26 juin, 10 en 31 juill. („Marnix de Sainte-Aldegonde. Bourgmestre d'Anvers en 1583”); 2 en 9 sept.

(48) *Bien Public*, 27 août, publiceert de tekst van een uitnodiging tot bevlaging samen met het antwoord van een inwoner van een gebuurtedekenij waarin bedankt wordt voor de eer.

(49) Smalend publiceerde *La Flandre Libérale*, 1 sept., er de Franse vertaling van.

(50) *Journal de Gand*, 21 août.

(51) De tekst ervan was ééntalig Nederlands en bedroeg dan ook 24 p. Een exemplaar wordt bewaard in U.B.G., G.18981¹⁸¹.

(52) S.A.G., V 5³: Varia.

(53) Zie voor dit blad: R. Van Eenoo, *De Pers te Brugge: 1792-1914. Bouwstoffen*. Leuven-Parijs, 1961 (Bijdragen van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, 20), pp. 166-168.

gaan zien. Het is waar men zal hem op straat niet vinden, maar achter de jaloesietjes of gordijntjes zal hij alles naspeuren." De katholieken toonden dat het hen ernst was om eventuele katholieke toeschouwers tijdens de uitgangen van de stoet van de straat te houden want op 3 september richtten verschillende katholieke zondagsscholen feestjes voor ouders en leerlingen in ⁵⁴.

Hoe gespannen de toestand was aan de vooravond van de feesten wordt goed maar enigszins overdreven weergegeven door de *Godsdienstige Week van Vlaanderen* ⁵⁵ die op 25 augustus schreef „Alles loopt te zamen om de kwade driften op te hitsen en tot de uiterste buitensporigheden te brengen: de taal der geuzenbladen met hunne laffe uitvallen tegen de katholieken en hunne geestelijkheid; de verbeeldingen op de wagens der cavalcade met de uitleggingen; een vlaamsch comediestuk, tot lof der geuzerij; geuzengezangen, oproerige muziekstukken, enz... Zekerlijk zullen de Katholieken zich niet laten plunderen, mishandelen, doodslaan. Laffelijk en gansch onrechtveerdig aangerand zouden zij hun leven verdedigen." Ditzelfde blad sprak op 1 september over „de afgrijselijkheden welke de stad Gent gaan bezoedelen" en 's anderendaags, op 2 september, schreef de *Vlaemsche Leeuw*: „Al wat 't Leeuwke weet te zeggen, dat is, dat de katholieken zich op hunne hoede moeten houden, want in plaats van ene Pacificatie, zal het eene Beestificatie zijn."

Het kon niet anders voor die tijd of er werden ook liedjes, zoals over elke actualiteit, gezongen en verspreid. De tekst van twee katholieke werden in enkele bladen gepubliceerd. Het eerste getiteld *De Geuzenommegang* verscheen in de *Vlaemsche Leeuw* van 2 september en, uit zeven strofen bestaande, luidt de eerste als volgt:

Sa, vrienden, 'k ga vertellen
Den geuzenommegang;
Wat Gent zoo voor gaat stellen,
En dat drie dagen lang,...
Wel, jongens, gij zult lachen
Als gij dat alles hoort,
Want elken geuzenwagen
Rolt maar op leugens voort.
Refrein
Altijd liegen
En bedriegen
Dat 's de kunst der geuzenkliek
Ons verwijten
Steenen smijten
Zegt is dat niet Pacifiek?

Het Volksbelang publiceerde het ander op 23 september; de eerste en de laatste strofe ervan hebben de volgende tekst:

(54) *De Werkman*, 8 sept.; *Volksbelang*, 23 sept.

(55) Zie voor dit blad E. Voordeckers, *op. cit.*, pp. 239-240.

Vooruit, o wakkre vlamen
 Vooruit, ten heiligen strijd
 Schaart allen u te zamen
 Vooruit, 't is meer dan tijd.
 De booze Satanszonen
 Zijn stouter dan wel ooit;
 Zij smaden en zij honen
 Wie niets dan weldaad strooit.
 Welaan, het hoofd geheven
 Gestreden hand aan hand,
 Ons goed, ons bloed, ons leven
 Zij God en Vaderland.

Gij wilt gij 't land bevrijden
 Van Papen, zoo gij zegt
 Maar wij, wij willen strijden
 Voor waarheid en voor recht
 Uw droomen blijven droomen.
 Wat valsheid gij ook strooit
 Wij blijven trouw aan Roomen
 Neen, geuzen, zijn wij nooit
 Wij zijn en blijven TJEVEN
 Die eenzaam in ons pand:
 Ons goed, ons bloed, ons leven
 Zij God en Vaderland.

De liberalen bleven echter niet ten achter en ook zij zongen er lustig op los.
 De eerste strofe van hun vreedzamer lied luidde als volgt ⁵⁶:

Het is nu reeds van driehonderd jaar
 Hetgeen wij gezien hebben alle gaar
 Al van de pacificatie van Gent
 Die is geheel de wereld door bekend
 Al van de negen wagens versiert van wapendragers
 Den eersten was bereid voor al de rijke lieden
 Dan volgde geheel de zwiete en ook Margriete
 En geheel den edeldom al van den ouden tijd
 Men had daar ook den prins van Alva met geheel de convereence
 En ook het bestier al van den spaanschen tijd.

Wat er ook van zij de Pacificatiefeesten genoten een grote populariteit,
 waarvan handige handelaars gebruik maakten om hun zakencijfer te doen
 stijgen. Zo was er een zekere Vander Want, uit Gouda, die Pacificatiepijpen
 had laten maken, waarvan hij aan elk lid van de *Commissie voor Kunst en
 Geschiedenis* een gratis exemplaar had doen toekomen ⁵⁷ terwijl het Gents

(56) De tekst werd uitgegeven te Gent, 1876, onder de titel *Pacificatie der Stad
 Gents*. Een exemplaar wordt bewaard in U.B.G., G.18981 ¹⁹⁷.

(57) Verslagboek, Zittingen van 7 en 14 juli.

huis Wille-*David* aan de feesten aangepaste reclamekaartjes liet verspreiden⁵⁸ en een cigarenfabrikant in de cigarenkistjes die in begin september werden verkocht een herinneringskaartje had doen plaatsen met de tekst *Pacification de Gand. Fabrika de Tabacos Superiores. Habana*⁵⁹. Het top-punt echter was een Brussels likeurhandelaar die ter gelegenheid van de feesten een *Elixir des Gueux* op de markt bracht waarvan hij verzekerde dat hij was *le plus exquis de tous les elixirs connus, hygiénique et digestif* en voor diegenen die er nog zouden aan getwijfeld hebben voegde hij eraan toe *Recette du XVIème siècle*.⁶⁰

Zo brak stilaan de tijd der feestelijkheden aan. Zij werden ingezet op zondag 3 september met de plechtige onthulling in de Pacificatiezaal van het stadhuis van een gedenkteken door burgemeester Charles de Kerckhove de Denterghem, plechtigheid tijdens dewelke schepen A. Wagener en P. Fredericq nogmaals de geschiedenis van de Pacificatie behandelden⁶¹. 's Namiddags kon de stoet wegens de regen niet uitgaan maar 's avonds ging de galavoorstelling door van het historisch drama van E. Van Goethem en Peter Benoit. De dag daarop hield het Willems-Fonds in de Arsenaalzaal naar aanleiding van zijn 25-jarig bestaan een plechtige feestzitting waarop door J. Van Vloten meegedeeld werd dat de uitgeloopte prijs voor de beste verhandeling over de geschiedenis van de Pacificatie niet kon uitgereikt worden en verdaagd werd. 's Namiddags ging dan de stoet voor de eerste maal uit en 's avonds werden op het door de Melomanen ingerichte concert de ouverture van Van den Eeden en de historische cantate van H. Waelpuut en Emm. Hiel ten gehore gebracht⁶².

De stoet ging daarna nog driemaal uit, nl. op dinsdag 5 en zondag 10 en 17 september. Hij bestond uit tien groepen die respectievelijk gewijd waren aan het Eerverbond der Edelen, de Bloedraad, de Inkwisitie, de Spaanse Furie, de Unie der XVI Provinciën, de Godsdienstvrede, de Terugkeer der Bannelingen, de Prins van Oranje, de Stad Gent en de Ondertekening van de Pacificatie. De feesten brachten veel volk op straat⁶³. Niet alleen talrijke Gentenaren maar ook veel vreemdelingen⁶⁴ namen eraan deel. De spoorwegen hadden talrijke bijzondere treinen naar Gent ingelegd⁶⁵ en als

(58) Exemplaren in U.B.G., G.18981⁶².

(59) Een exemplaar in U.B.G., G.18981⁸⁷.

(60) Een exemplaar in U.B.G., G.18981¹⁸⁷.

(61) Zie: *Ville de Gand. Discours prononcés à l'Hôtel de Ville, le 3 septembre 1876 lors de l'inauguration du monument érigé en souvenir du 300e anniversaire de la Pacification de Gand*. Gand, 1876, 24 p. Er verscheen ook een Nederlandstalige tekst van Ch. de Kerckhove de Denterghem sprak uitsluitend in het Frans, P. Fredericq uitsluitend in het Nederlands en Wagener sprak in het Frans en daarna in het Nederlands. Voor exemplaren van deze publicatie: U.B.G., G.9368^{3,4}.

(62) Persverslagen van de feestelijkheden vindt men in de *Journal de Gand*, 4-5, 6, 7 en 18 sept.; *Volksbelang*, 9 en 16 sept.; *La Flandre Libérale*, 4, 5, 6-7 en 11 sept.; *Bien Public*, 4, 5, 6 en 18 sept.; *Gazette van Gent*, 4-5, 6-7, 8, 11-12 en 18 sept.; *Nouvelliste de Gand*, 4-5, 6 en 11 sept.; *Gentschen Mercurius*, 4-5, 6-7, 9, 11-12 en 18 sept.; *Fondsblad*, 7 en 8 sept.; *De Vlaemsche Leeuw*, 9 en 16 sept.

(63) *Gazette van Gent*, 4-5 sept.

(64) *Gentschen Mercurius*, 4-5, 6-7 en 18-19 sept.

(65) *Le Moniteur belge*, 31 août 1876, p. 2652.

gevolg van de door Fredericq naar de niet-Gentse Belgische en ook Nederlandse, vooral Zeeuws-Vlaamse, bladen gestuurde verslagen der commissiezittingen zakten heel wat kijklustigen, tot uit Friesland, naar het feestvierende Gent af ⁶⁶. Ook uit de buitengemeenten moeten heel wat toeschouwers geweest zijn want de vraag van de burgemeester van St.-Amands-Puurs om een aantal aanplakbrieven van de Pacificatiefeesten op te sturen omdat „*Un très grand nombre de nos habitants se proposent de se rendre à Gand à cette occasion et la vue de vos magnifiques programmes en entraînera évidemment beaucoup d'autres*”, zal hoogstwaarschijnlijk de enige niet geweest zijn ⁶⁷.

Daarnaast hadden ook de grote en minder grote bladen een reporter naar Gent gestuurd. Dit geldt niet alleen voor belangrijke Brusselse organen, zoals bvb. *L'Indépendance*, *L'Echo du Parlement* en *L'Etoile belge* maar tevens voor provinciebladen zoals de *Précurseur* en *L'Opinion* van Antwerpen, *La Vérité* van Doornik, de *Journal de Mons*, *L'Organe de Mons* en andere meer ⁶⁸. Ook meerdere Nederlandse bladen, zoals bvb. het *Vaderland* van Den Haag en het *Algemeen Handelsblad* van Amsterdam waren vertegenwoordigd terwijl de *Times* van Londen voor de gelegenheid J. Davis als bijzonder correspondent naar Gent had gestuurd ⁶⁹.

Ook grote historici woonden de feesten bij, zoals A. Wauters, Th. Juste, J. Van Vloten, W. Hofdijk en Jan ten Brink, terwijl Motley, L. von Ranke, von Sybel, Gachard en Jonckbloet om slechts de voornaamsten te noemen om een of andere reden de uitnodiging niet konden aanvaardden ⁷⁰.

Hoe stonden de bladen nu tegenover het verloop van de feestelijkheden? De liberale persorganen waren opgetogen over het verloop der feesten en waren eensgezind in hun lovende commentaar waarin zij vooral de pracht van de kledij en de wapenuitrusting der figuranten, het ordelijke verloop van de stoet en het hoog artistiek gehalte van drama en concert benadrukten ⁷¹. In verband met de stoet schreef de *Journal de Gand* op 6 september: „*La foule était énorme et extrêmement enthousiaste. Dans certaines rues, il n'y avait plus une seule place à prendre, même sur les toits*” en over het concert had het de volgende mening: „*Nous rangeons ce concert parmi les plus beaux auxquels nous ayons jamais assisté. La salle contenait assurément plusieurs milliers d'auditeurs.*” De dag tevoren reeds had *La Flandre Libérale* als zijn mening te kennen gegeven: „*Le concert des Mélomanes a réussi au delà toute attente. La salle si grande du Casino est littéralement comble.*” De katholieken daarentegen brachten felle kritiek uit op de feesten. Ze wilden niet in twijfel trekken dat er veel volk langs de straten de stoet had gadegeslagen, maar waar de liberalen de nadruk legden op het

(66) S.A.G., V 5³: Varia.

(67) S.A.G., V 5³: Varia.

(68) S.A.G., V 5³: Varia. Zie ook *Gazette van Gent*, 4-5 sept.

(69) Deze J. Davis was opzettelijk uit Londen naar Gent gezonden. In een brief dd. Londen, 30 aug. werd hij door Edmund Johnson, commissaris-afgevaardigde bij de *Brussels International Exhibition and Congress*, 1876 bij de burgemeester van Gent aanbevolen.

(70) S.A.G., V 5³: Invités.

(71) Zie noot 62.

feit dat al de toeschouwers sympathisanten waren, stelden de katholieke bladen vast dat het min of meer onverschillige nieuwsgierigen waren⁷². *Le Bien Public* schreef in dit verband op 4 september: „*Beaucoup de curieux dans les rues; mais l'enthousiasme est au dessous de zéro. En dehors des cabarets, pour qui les couleurs tricolores constituent un supplément d'enseigne, fort peu de maisons sont décorées.*”

In verband met die bevlagging der huizen had het *Fondsblad* zelfs een onderzoek ingesteld en er iemand op uitgezonden om te tellen hoeveel huizen er in de straten waar de stoet doortrok bevlagd waren in verhouding met het aantal huizen dat de straten telden. Het kwam op 6 september tot de vaststelling, nadat het 47 straten had onderzocht, dat er slechts 320 huizen op een totaal van 1876 bevlagd waren, en dit niettegenstaande iedereen op zaterdag 2 september kosteloos vlaggen op het stadhuis had kunnen verkrijgen en ondanks het feit dat 27 gebuurtedekens propaganda voor de bevlagging hadden gemaakt. Naar uit de lijst op te merken valt zou in de Burchtstraat, waarvan benadrukt wordt dat dit de buurt is van de burgemeester, op een totaal van 108 huizen er slechts 17 bevlagd geweest zijn⁷³. Ook de *Godsdienstige Week van Vlaanderen* was van mening dat men de feesten moeilijk een succes kon noemen en op 8 september schreef het: „*De inrichters van de geuzenvertooning zelven moeten bekennen dat alles verre beneden hunne verwachtingen gebleven is. Nooit werd een feest met meer ophef aangekondigd en met minder bijval bejegend. Nieuwsgierigheid was het gevoel, dat het volk bij den doortocht des stoets bezielde, en teleurstelling, nadat deze voorbij was; geestdrift, meestemming met hetgeen op de wagens verbeeld werd, niet het minst.*”

Tijdens de feestelijkheden waren door de liberalen platen verspreid van de wagens die in de stoet vertoond werden. Zij werden echter later door de katholieken beantwoord met platen waarop een viertal gecommentarieerde terechtstellingen van katholieke geestelijken afgebeeld werden⁷⁴ terwijl ook nog een klein geschrift verspreid werd dat onder de titel *Gentenaren Weet gij wat de Cavalcade beteekent? Weet gij wat de Gentsche Pacificatie of Bevredegiging is?* en in de vorm van een vraaggesprek tussen *Meester Steven* en *Tieste* de bedoeling had aan te tonen dat men het geld der Gentenaars misbruikt had *om hunnen heiligen godsdienst te bespotten en te vervolgen*⁷⁵.

Op 25 september 1876, toen de feesten al voorbij waren, wijdde de *Godsdienstige Week van Vlaanderen* opnieuw een artikel aan de *Gevolgen der Pacificatiefeesten* waarin het gerustgesteld en dankbaar kon schrijven: „*De Geusche feesten, die in onze stad moesten plaats hebben, zijn nu afgelopen en wij mogen den Heer bedanken omdat Hij de slechte gevolgen, welke zij te weeg konden brengen, heeft afgewend. Ja, wij mogen ons zelfs verheugen, want de Almachtige heeft nog eens het goed uit het kwaad weten te trekken.*” Verheugd voegde dit blad eraan toe: „*Voor de goeden,*

(72) *Ibid.*

(73) S.A.G., V 5⁸: Doyens, Voisinages, Parcours. Zie ook *De Vlaemsche Leeuw*, 9 sept. 1876 („De 'Versiering' der Huizen”).

(74) Voor een exemplaar: S.A.G., D/3 F/5 Stoeten.

(75) Voor een exemplaar: U.B.G., G.9368⁷.

zijn de Pacificatiefeesten eene gelegenheid geweest om hunne gebeden voor Kerk en Staat te verdubbelen. Schoon was het op die ellendige dagen onze kerken door smeekende geloovigen opgepropt te zien en de ontelbare communiën te aanschouwen die als uitboeting den Heere werden opgedragen... Voor de slechten en goddeloozen, zijn de feesten een steek in het hart geweest. Zij hadden gerekend op de medewerking en de geestdrift van het volk, en het volk is stil en bedaard gebleven...".

Ook *De Vlaemsche Evangeliebode*, het orgaan van de hervormde gemeente van Gent ⁷⁶, sprak, op 2 oktober, zijn mening over de Pacificatiefeesten uit. Dit blad stelde weliswaar vast dat de stoet prachtig en indrukwekkend was maar betreurde toch het weinig godsdienstig karakter ervan. In dit verband stelde de auteur van het artikel, C.C.A.L. John, zijn lezers de vraag: „*Kan het christelijk gemoed van ganscher harte een feest medevieren, waar de Heer zijn God geheel buiten gehouden wordt? De liberalen, die zoo gaarne voor de zonen der Geuzen zouden doorgaan, willen liefst alles zonder God doen, en zien niet eens hoe ongunstig zij zich reeds daar door onderscheiden van onze Geuzen der 16e eeuw.*” Het blad besloot met te zeggen: „*De leuze onzer gemeente, ook in hare verhouding tot de gevierde Pacificatie is: Niet met uitwendige vertooningen, niet met kracht of geweld, maar door mijn Geest zal 't geschieden, spreekt de Heere.*”

Hoe de feesten op het gemoed van een zeker deel van de bevolking hadden ingewerkt wordt duidelijk door een artikel van *La Patrie* ⁷⁷ van 20 september waarin megedeeld wordt dat in de kerk van Akkergerem een arbeider er bij de onderpastoor had op aangedrongen dat men zijn kind zou dopen onder de naam *Jeanne-Marie Pacifique*.

Ernstiger waren de gevolgen die de feesten in het Gerecht en het Parlement hadden.

Op 10 september 1876 publiceerde het socialistisch blad *De Werker* ⁷⁸ een artikel over de Pacificatiefeesten waarin het o.a. in deze termen zijn oordeel uitsprak over de zestien fabrieksmeisjes die elk een Nederlandse provincie verbeeld hadden op de wagen die in de stoet aan deze provinciën gewijd was: „*Het is algemeen gekend dat men de helft dier maagden — meisjes zijn, die eene kaart bezitten, waarmede zij des avonds op zekere uren, langs bijzondere straten, de wandelaars door liefderijke woorden tot zich te roepen — Hunne houding liet die overigens raden — Menig vrome liberaal hoorden wij in stilte zuchten: je voudrais faire un tour dans ces 16 Provinces. Waren dit nu de 16 deftigste elementen tot het verbeelden van maagden „onder het liberalismus?”*” Dit artikel, dat van de hand was van Hendrik Swinnen ⁷⁹, werd gedeeltelijk overgenomen door *Le Bien Public* op 12 september en door het Brugse blad *La Patrie*. *Le Bien Public* echter had weliswaar gearzeld de juistheid van deze beweringen te aanvaarden maar er toch onmiddellijk aan toegevoegd dat de houding van zekere personages en het onthaal dat de wagen op zijn tocht ondervond

(76) Zie voor dit blad E. Voordeckers, *op. cit.*, p. 641.

(77) Zie voor dit blad R. Van Eenoo, *op. cit.*, pp. 126-128.

(78) In zijn nummer van 3 sept. had *De Werker* reeds zijn oordeel over de Pacificatiefeesten uitgesproken.

(79) *De Werker*, 3 dec. 1876.

De Werker toch gelijk schenen te geven. Dit was voldoende opdat de liberalen, die in hun bladen deze uitlatingen scherp aanvielen⁸⁰, onmiddellijk een rechterlijk vervolg inspanden namens de zestien meisjes tegen de genoemde bladen. Tijdens de laatste uitgang van de stoet werden aan die juffrouwen overal bloemen aangeboden. Nadat de zaak een aantal keren verdaagd was geworden werd *De Werker*, die pro deo door L. Jottrand sr. verdedigd werd, veroordeeld terwijl *Le Bien Public* en *La Patrie* vrijgesproken werden.

In het Parlement kwamen de Pacificatiefeesten een aantal maanden later ter sprake en wel tijdens de kamerzittingen van 20 en 21 december 1876. Ter gelegenheid van de algemene bespreking van de oorlogsbegroting voor het dienstjaar 1877 interpeleerde de Moerman d'Harlebeke op 20 december de (katholieke) minister van oorlog over de toestemming die deze gegeven had aan het leger om manschappen en materiaal ter beschikking te stellen van de inrichters van de stoet, temeer daar het een politieke manifestatie was met een duidelijk anti-katholiek karakter. Terloops moet hier opgemerkt worden dat de katholieke pers zich van in het begin tegen een deelname van het leger aan de feesten uitgesproken had. Reeds in zijn nummer van 24-25 juli 1876 had het *Fondsblad* geschreven: „*Het eenigste dat, onzes dunkens, aan de troepen gedurende drie dagen kan worden opgelegd is — geconsigneerd te blijven in de kazernen.*”

Luitenant-generaal Thibault, minister van oorlog, antwoordde op deze interpellatie dat hij slechts de toelating gegeven had aan de garnizoenscommandant te Gent nadat burgemeester Ch. de Kerckhove de Denterghem hem de uitdrukkelijke verzekering gegeven had dat de feesten tegen geen enkele partij gericht waren en een louter historisch karakter zouden hebben. Wat er ook van zij de minister bleef bij zijn standpunt maar dit belette niet dat gedurende twee Kamerzittingen de Moerman d'Harlebeke, Kervyn de Volckaersbeke, de Kerckhove de Denterghem, Drubbel, Dumortier, Van Humbeeck, Bara en anderen in de hoge vergadering de betekenis van de Pacificatie van Gent en de Inkwisitie aan een streng onderzoek onderwierpen en aan de hand van meerdere studies en bronnenuitgaven, o.a. Groen van Prinsterers *Archives de la Maison de Nassau*, elk hun visie gaven op het verloop van de geschiedenis van de godsdienstige beroerten en de Opstand, en dit allemaal tijdens de bespreking van de oorlogsbegroting voor 1877⁸¹. Ook deze debatten vonden een echo in de pers⁸², waar dezelfde argumenten zowel door katholieken als liberalen nogmaals werden herhaald.

De Pacificatiefeesten hebben ook nog een ander gevolg gehad, nl. een op zuiver wetenschappelijk gebied. In 1876 immers zagen een aantal bronnen-publicaties over de Pacificatie het licht. Moeten hier vermeld worden: de uitgave in het Bulletin van de Commission Royale d'Histoire door de Ieperse stadsarchivaris I.L.A. Diegerick van de *Documents concernant la*

(80) *La Flandre Libérale*, 15 sept.; *Journal de Gand*, 15 en 18 sept.; *Volksbelang*, 16 sept.

(81) *Annales Parlementaires de Belgique. Chambre des Représentants*, 1876|1877, pp. 187-199.

(82) *Bien Public*, 22 dec.; *Volksbelang*, 23 dec.

Pacification de Gand qui se trouvent aux archives de la ville d'Ypres, de uitgave door L. Verhaeghe de Naeyer van de *Actes diplomatiques de la Pacification de Gand* (Brussel, 1876), de herdruk van de *Discours concernant le vray entendement de la Pacification de Gand* (Gent, 1876) en *Zes geuzenliederen, gezongen in de historische stoet, uitgegeven ten voordeele van het Willemsfonds, de Kring Zonder Naam en l'Avenir* (Gent, 1876). Daarnaast dienen nog een aantal studies vermeld waarvan die van Th. Juste *La Pacification de Gand et le Sac d'Anvers, 1576* (Brussel 1876)⁸³ moet aangestipt worden alsook die van P.V. Bets, pastoor te Neerlinter, getiteld *De Pacificatie of Bevrediging van Gent, beschouwd in hare wording, wezen, voorstanders en verdrukkens*⁸⁴, waarvan in 1877 reeds een tweede bijgewerkte druk verscheen, en die van P. Alberdingk Thym, hoogleraar te Leuven, onder de titel *De Vroolijke historie van Ph. van Marnix van Ste-Aldegonde, en zijne vrienden; eene zedeschets opgedragen aan al zijne bewonderaars* (Leuven, 1876)⁸⁵.

Tot zover de polemiek die in de Gentse pers naar aanleiding van het derde eeuwfeest van de Pacificatie van Gent plaats vond. Hij is typisch voor het verschil van opvatting dat in de 19e eeuw kon bestaan ten aanzien van een historisch feit, waarvan de actuele betekenis, gezien de politieke en ideologische constellatie van de tijd, bijzonder scherp werd aangevoeld.

(83) Besproken door *Journal de Gand*, 4 juni, en door *La Flandre Libérale*, 8 juni.

(84) Besproken door *Fondsenblad*, 11 aug.

(85) Besproken door *Bien Public*, 19 juni.